

## **ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Термін «літературна критика» певною мірою знайомий учням, оскільки вчителі нерідко посилаються на критиків, цитують на уроках думки провідних учених про класичні художні твори. Однак це фрагментарні звернення, вони мають ілюстративний характер. Програмове вивчення критичних матеріалів, яке здійснюється у зв'язку із засвоєнням творчості письменника, передбачає можливість послідовного розвитку пізнавальних умінь та зростання самостійно-пошукової діяльності школярів.

Варто зауважити, що літературно-критичні статті опрацьовуються учнями на різних етапах вивчення окремих творів чи творчості митця – під час ознайомлення з біографією автора, у процесі аналізу твору та на підсумкових заняттях з літератури. Однак, у роботі вчителів-словесників при опрацюванні літературної критики, на жаль, допускаються методичні помилки та недоліки. Набуті школярами знання не використовуються в практичній роботі, учні не завжди вміють їх застосувати в процесі аналізу художнього твору.

Висвітлюють особливості вивчення літературно-критичних матеріалів Н. Волошина, С. Жила, О. Ісаєва, Ж. Клименко, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, Л. Овдійчук, Є. Пасічник, А. Ситченко, Г. Токмань та ін. Цікавою є стаття О. Пойди про застосування інноваційних технологій при опрацюванні літературно-критичних статей О. Гончара під час вивчення творчості значної кількості літературних постатей, визначених шкільною програмою [5]. Однак у більшості праць розглядається вивчення літературно-критичних матеріалів у старших класах.

**Мета дослідження** полягає у пошуку інноваційних підходів до сучасного викладання в школі біографії та творчості митця на уроках української літератури за допомогою критично-літературних статей.

Виділення та вивчення літературної критики як складової частини літературознавства, як зазначає літературознавиця М. Гнатюк, почалося ще в XIX ст.

Саме І. Франко вперше в українській науці про літературу звернув увагу на специфіку критики, яка, з одного боку, має риси наукової студії, а з іншого – своїми спостереженнями наближається до художнього узагальнення, тобто має риси чисто мистецького явища [2, с. 274].

У «Словнику літературознавчих термінів» поняття «літературна критика» визначається як самостійний вид творчої діяльності, що спирається на практичний тип мислення задля поцінування художньої своєрідності нових літературних творів, їхньої естетичної вартості, виявлення провідних тенденцій літературного процесу. Це – засіб регулювання та корекції літературного процесу, спілкування письменників з читачами [3].

До творів літературно-критичної думки належать не тільки власне критичні статті, а й листи, есе, рецензії, що містять яскраві, глибокі оцінки й судження. Питання про необхідність вивчення літературної критики в школі, про її значення в освіті та вихованні учнів уперше було поставлене В. Острогорським.

Вивчення літературно-критичних статей сприяє вирішенню істотних для літературної освіти школярів завдань. Насамперед – це поглиблення сприйняття художнього твору. Статті критиків, літературознавчі висловлювання служать для шкільної молоді у змістовному й методичному відношенні зразком аналізу художнього тексту. Є. Пасічник рекомендує «уже у 9 класі необхідно познайомити учнів з тим, як скласти план, тези, конспект статті» [4, с. 335]. Знайомлячись з критичною статтею, складаючи її тези або конспект, школярі освоюють обраний автором шлях розбору твору, осмислюють його суспільно філософські та естетичні позиції, оцінки героїв, пошуки й вирішення актуальних проблем, порушених у цьому творі, прийоми поєднання в критичному тексті власних роздумів автора з цитатним і позатекстовим матеріалом. Все це допомагає створити учневі свої уявлення

про аналіз досліджуваного художнього твору, виробити свою методику поводження з художньою та навчальною книгою [1, с. 86].

Вивчення літературно-критичних статей підвищує рівень літературної освіченості учнів, формуючи поняття про літературну критику як про один з видів літературної творчості, метою якого є тлумачення художніх творів, а також явищ життя, що в них відображені.

Критика є найважливішим документом певної культурно-історичної епохи, тому так природно включення в шкільний курс літератури елементів історії критики [7].

Учень може коментувати оціночне сприйняття виучуваних творів літературознавцями та зіставляти його з власним. Відповідно до цього здійснювати самоаналіз роботи з літературно-критичними матеріалами, а в ході роботи перевіряти набуту інформацію.

На заняттях з вивчення монографічної теми в роботі над матеріалами критичних статей виділяються два основних етапи. Перший – звернення до фрагментів розвідок, окремих висловлень критиків і літературознавців при аналізі тексту безпосередньо (характеристика конфлікту, етапів розвитку сюжету, образів героїв, поясненні їх вчинків, ролі окремої художньої деталі або комплексу деталей тощо). Останнім часом роль літературно-критичних висловлювань у процесі текстуального аналізу творів значно підвищилася в зв'язку з публікацією для школярів навчальних посібників нового покоління, що містять витяги з документів, спогадів, різних критичних оцінок. Другий етап – аналіз тексту критичної статті. Для цього слід виділити спеціальний урок, на якому проводиться читання і коментування статті, відбувається складання плану й тез. Тезування, конспектування – це необхідні інтелектуально-трудова дії, які формують уміння працювати з науковими та публіцистичними матеріалами, писати твори на літературні й вільні теми, готувати літературно-критичні виступи різних жанрів.

У комплексній роботі над літературно-критичною статтею можна виділити наступні етапи: попереднє знайомство з автором-критиком, історія

створення розвідки, характеристика художньо-естетичної позиції автора, читання й коментування статті, аналіз окремих положень, конспектування або тезування [1, с. 87].

Доречність прийому зіставлення інтерпретацій у старших класах зумовлена віковими особливостями: схильністю до оперативних рішень ситуацій етичного й естетичного вибору, переходом до ціннісно-орієнтаційної діяльності як основної.

Звернення до критики й літературознавчих статей повинно відбуватися на всіх етапах літературної освіти: 5-7 класи – включення в уроки фрагментів статей про мистецтво; 8-11 класи – знайомство з окремими авторами та їх критичними статтями при вивченні програмних творів; ознайомлення з етапами розвитку критичної думки й діяльністю критиків. Умовою ефективного вивчення літературної критики є його діяльнісний характер, який проявляється в розмаїтті методичних форм і прийомів, що стимулюють творчу діяльність учнів; у дотриманні наступності зі вмістом і різновидами діяльності школярів, що здійснюються в середніх і старших класах при роботі з критичною статтею; у практичній спрямованості діяльності, систематичному вдосконаленні прийомів, що забезпечують інтенсивність засвоєння матеріалу.

Г. Токмань наголошує: «Методика роботи зі статтею вимагає чіткості й послідовності в організації навчальних ситуацій. Передусім, учнів треба підготувати до сприйняття статті. Учитель ставить проблему, яку школярі не здатні розв'язати самотужки, вона має бути цікавою, але заскладною для них, тоді на допомогу приходить наукова думка – влучна, стисло й точно сформульована. Якщо в науковому тексті зустрічаються терміни, не знайомі дітям, слід провести підготовчу словникову роботу. Наступний етап – читання статті. Учні повинні не тільки чути, а й бачити текст: на слух науковий матеріал дитина не сприйме. Статтю читає вчитель зі своїми коментарями та запитаннями до учнів – для їх розумової активізації та

перевірки адекватності сприйняття. Письмове опрацювання статті може проводитися у 4-ох формах: план, тези, конспект, виписки» [6, с. 83].

У середній ланці ми закладаємо основу для того, щоб у старших класах школярі змогли вдумливо й зацікавлено працювати з поетичними текстами. Для вирішення цього завдання в 5-7 класах проводимо серію уроків «У творчій лабораторії поета», де діти знайомляться з фрагментами робіт і на практиці відпрацьовують деякі прийоми аналізу поетичного тексту.

Зважаючи на рівневу структуру мотивованості учнів радимо будувати урок так, щоб об'ємний, складний, специфічний матеріал зацікавив дітей. Аби школярі зрозуміли, наскільки багатогранною є літературна критика, можна вдатись до знайомства їх зі збірником літературно-критичних статей Олеся Гончара «Письменницькі роздуми». «Підкреслюючи важливість залучення літературно-критичного матеріалу для розширення діапазону знань про мистецькі явища, учитель може запропонувати дев'ятикласникам перелік імен митців українського слова, які були об'єктом вивчення Олеся Гончара: Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Панас Мирний, Василь Стефаник, Степан Васильченко, Микола Гоголь, Юрій Яновський, Павло Тичина, Олександр Довженко, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Остап Вишня, Андрій Малишко, Григорій Тютюнник, Василь Симоненко та інші. Аби зацікавити школярів, варто оформити це не як нудний довгий список, а скориставшись програмою WorldArt, створити хмаринку слів у формі цікавої фігурки» [5, с. 186].

Необхідно з'ясувати, який тип уроку буде найефективніший у певній ситуації. Урок-бесіда виключається, оскільки обізнаність учнів з матеріалом лише розпочинається. Урок-лекція не дасть відчутного результату: по-перше, потік інформації мусить бути широкий, і школярам, що не прочитали жодної статті І. Франка, нелегко буде її сприймати. Найдоцільнішим буде урок-семінар, на якому учні дістануть найповніше уявлення про універсальність літературно-естетичних зацікавлень.

Звернення до літературно-критичних статей і висловлювань, включення їх у процес вивчення художнього твору сприяє встановленню діалогічних відносин між читачем і критиком, які, в свою чергу, спільно ведуть розмову з письменником, від чого стає все ближчим спілкування читача-школяра з твором, посилюється позитивна читацька мотивація, прагнення особистісно осмислити підняті митцем і критиком проблеми, зацікавлено шукати на них відповіді як безпосередньо в творі, так і в біографії письменника, а також в статтях і висловленнях критиків та літературознавців, у класних диспутах, до участі в яких активно спонукає літературна критика. «Діалогічним прийомом роботи зі статтею, спрямованим на розвиток розумових та світоглядних рис дитини, є зіставлення двох статей з різними поглядами на той самий твір» [6, с. 83].

Знайомлячись з критичною статтею, учні усвідомлюють і розуміють обраний автором шлях розбору твору та які проблеми висуваються в творі, і які в критичному тексті. Все це допомагає створити школяру свої уявлення про аналіз художнього твору й навіть виробити свою методику підходу до художнього та навчального матеріалу. Завдання вчителя – зробити це вивчення творчим; важливо не тільки навчити аналізувати ці статті, але всією системою питань, завдань пробудити в учнів інтерес до критичної літератури, і тоді опрацювання критичних статей стане не обов'язком, а потребою школярів.

Отже, літературно-критична стаття не додаток до програми, а органічна складова частина її змісту. Результати такого підходу завжди позитивні й вагомі. Слід пам'ятати, що чим старші учні, тим більше нових можливостей відкриває перед ними література. І саме вчитель мусить правильно донести її до школяра, щоб поглибити знання та сформувати любов до прекрасного.

## **Література**

1. Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції у літературному процесі. Тернопіль : Поліграфіст, 1998. 134 с.

2. Гнатюк М. Літературна критика, її предмет і завдання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна. Вип. 10. С. 271–281. URL: <https://cutt.ly/rnXfeXI>

3. Літературна критика. Словник літературознавчих термінів. URL: <https://cutt.ly/GnXfWq4>

4. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.

5. Пойда О. Літературно-критичні статті Олеся Гончара як шлях до осмислення життєтворчості українських письменників на уроках літератури. *Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства* : зб. наук. статей. Полтава : ПНПУ. 2018. С. 183–190.

6. Токмань Г. Методика навчання української і зарубіжної літератури: самостійна робота студента : навч.-метод. посіб. 2019. 112 с. URL: <https://cutt.ly/wnXgAFB>

7. Українська література. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://cutt.ly/shQj727>

**Ворона Анна** – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

**Наукові інтереси:** вивчення літературно-критичних матеріалів на уроках української літератури в загальноосвітніх школах.

**Науковий керівник** – старший викладач Пойда О.А.